

наук.-практ. конф. – МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 318–320.

6. Александренко О. В. Ще раз до питання про інновації в криміналістиці та судовій експертизі: проблеми та шляхи вирішення // *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 81–82.

7. Віртуальний Освенцім допомагає судити нацистів. URL: <http://patrioty.org.ua/blogs/virtualnyi-osventsim-dopomahaie-sudyty-natsystiv-142883.html> (дата звернення 27.07.2024)

8. Александренко О.В., Охріменко С.С. Інноваційні інформаційні технології в криміналістиці та судовій експертизі: перспективи, напрями, проблеми використання. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірн. матер. засідання № 6 постійно діючої Міжн. наук.-практ. конференція (м. Кропивницький, 12 жовтня 2023 р.). Кропивницький: ТОВ «Централно-Українське видавництво», 2023. С. 422.

9. Brown A. G. The use of forensic botany and geology in war crimes investigations in NE Bosnia. *Forensic science international*. 2006. No 163.3. P. 204–210. / DOI: 10.1016/j.forsciint.2006.05.025.

## **ПОРУШЕННЯ В ОФОРМЛЕННІ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЯК ПІДСТАВА ПРИТЯГНЕННЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ (ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ)**

**Алексейчук Вікторія,**

*кандидат юридичних наук, доцент,*

*заступник завідувача відділення з науково-методичної роботи  
та післядипломної освіти Київського відділення*

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз  
імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса»*

*Міністерства юстиції України*

Практика застосування нових правових норм завжди виступає відображенням ступеню їх ефективності та дозволяє виявити неповноту, неточність правових конструкцій, наявність колізій, а також зрозуміти їх здатність у реалізації мети їх впровадження.

Інститут спеціальної дисциплінарної відповідальності судових експертів в Україні перебуває в постійному стані змін, починаючи з часів прийняття Закону України «Про судову експертизу» від

25.02.1994 № № 4038-ХІІ (далі – Закон) [1] й до сьогодні – у вигляді змін до цього закону та підзаконних нормативно-правових актів, проєктів нового профільного закону про судово-експертну діяльність.

Негативним явищем правозастосовчої практики є інколи перекручування мети запроваджених прогресивних норм, у зв'язку з чим в суспільстві формується неприйняття таких норм, ставлення до них як несправедливих, дискримінаційних і навіть шкідливих.

Ні в кого не викликає заперечень, що висновок експерта, як важливе джерело доказів, має бути результатом повного, неупередженого, обґрунтованого дослідження, проведеного з дотриманням вимог законодавства щодо проведення експертизи та складання висновку. Інститут дисциплінарної відповідальності судового експерта покликаний виступати інструментом контролю за якістю діяльності судових експертів, зокрема під час проведення судових експертиз.

На сьогодні серед представників професійної спільноти судових експертів, що відчули на собі дію нової норми Закону, якою були визначені чіткі підстави притягнення судових експертів до дисциплінарної відповідальності (нова редакція ст. 14 Закону) [2], сформувалось неоднозначне ставлення з приводу досконалості цього інституту й спроможності досягати поставлених перед ним завдань. Окремі проблемні питання правового регулювання інституту дисциплінарної відповідальності ми вже висвітлювали раніше під час наукових заходів та у публікаціях. У цій доповіді хотіли звернути увагу науковців та практиків, не лише судових експертів, а й слідчих, суддів, адвокатів, і бажано – представників законодавчого органу, на дискусійність такого виду дисциплінарного проступку як «порушення вимог законодавства щодо оформлення висновку судового експерта» (передбачений п. 11 ч. 3 ст. 14 Закону) [1].

До набуття чинності новою редакцією ст. 14 Закону (01.01.2023 р.) під час дисциплінарних проваджень розглядали питання порушення судовим експертом вимог законодавства України про судову експертизу та/або методичних вимог під час проведення досліджень [3-5 та ін.], у зв'язку з чим практика оскаржень дій судових експертів під час проведення судових експертиз стосувалася здебільшого суттєвих порушень, які здатні впливати на результати дослідження (вихід за межі спеціальних знань, вирішення питань права, порушення методик проведення судових експертиз тощо). В умовах сьогоднішньої редакції Закону в числі дисциплінарних проступків взагалі відсутні «порушення методичних вимог проведення досліджень» (які на практиці зустрічаються нерідко, але, на жаль, залишені поза увагою законодавця, в той час як наслідки таких порушень можуть суттєво впливати на результат експертизи і призводити до судових помилок під

час проваджень). Водночас, конкретизація в Законі видів порушень судовим експертом вимог законодавства України про судову експертизу, які віднесено до дисциплінарних проступків, зорієнтувало учасників судових проваджень (фактичних і потенційних скаржників на дії судових експертів) на ретельний аналіз змісту висновку, зокрема, з позиції дотримання формальних вимог, частина яких по суті не впливає на результати дослідження та процес оцінювання висновку експерта, але є підставою притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності.

Ситуація, яка склалася із збільшенням випадків надходження скарг на дії судових експертів у зв'язку з порушеннями в оформленні висновку експерта (так, на сьогодні майже кожна скарга, яка надходить до Міністерства юстиції України, містить зауваження до оформлення висновку), пов'язана, окрім зазначених обставин, з розгалуженістю вимог щодо оформлення висновку експерта: 1) в кожному процесуальному кодексі встановлено вимоги до змісту висновку експерта у відповідному виді провадження; 2) в кожному відомстві, у підпорядкуванні якого діють експертні установи, мають силу відомчі інструкції, якими встановлено вимоги щодо порядку організації та проведення судових експертиз та оформлення висновку експерта; 3) в профільному Законі взагалі відсутні вимоги до оформлення висновку експерта як результату проведення судової експертизи, що є нелогічним, виходячи з предмету регулювання цього Закону.

Так, вимоги до змісту висновку експерта у кримінальному провадженні визначені у ст. 102 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), відповідно до ч. 1 якої у висновку експерта повинно бути зазначено:

- 1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза; 2) місце і час проведення експертизи; 3) хто був присутній при проведенні експертизи; 4) перелік питань, що були поставлені експертіві; 5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом; 6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка; 7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання [6].

Для порівняння в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5, (далі – Інструкція 53/5), інших відомчих інструкціях з питань проведення судових експертиз перелік інформації, яка має бути викладена у

висновку експерта, є набагато ширшим і змістовно не в повній мірі співпадає з вимогами процесуального закону. Наприклад, на відміну від положень КПК, відповідно до абз. 18 п. 4.12 розділу IV Інструкції 53/5, у вступній частині висновку експерта мають бути зазначені не лише самі особи, які були присутні при проведенні експертизи, а й *відомості про підстави їх присутності* [7].

Відомості, які мають бути зазначені у висновку експерта про особу, яка провела експертизу:

– відповідно до положень ч. 1 ст. 102 КПК: «ім'я, освіта, *спеціальність*, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта» [6];

– відповідно до положень ч. 6 ст. 102 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) (також ч. 6 ст. 98 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК), ч. 6 ст. 101 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС)): «ім'я, освіта, *спеціальність*, а також, *за наявності*, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта» [8–10];

– а згідно абз. 13 п. 4.12 розділу IV Інструкції 53/5 – «дані про експерта (експертів): прізвище, ім'я та по батькові, посада, *клас судового експерта*, науковий ступінь та вчене звання, освіта, *освітньо-кваліфікаційний рівень, експертна спеціальність*, стаж експертної роботи, дата та номер видачі свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, ким видано та строк дії» [7]. У зв'язку з чим є незрозумілим, яку спеціальність – «освітню» чи «експертну» потрібно зазначати у висновку експерта (враховуючи, що зазначені поняття не є тотожними).

Інші положення відомчих актів, навпаки, суперечать нормам закону: в той час як п. 6 ч. 1 ст. 102 КПК вимагає докладного опису проведених досліджень, у тому числі методів, застосованих у дослідженні, отриманих результатів та їх експертної оцінки, у п. 4.13 розділу IV Інструкції 53/5 передбачено, що «опис процесу застосування інструментальних методів дослідження та проведення експертних експериментів *можуть обмежуватись викладенням кінцевих результатів*. У зазначених випадках графіки, діаграми, таблиці, матеріали експертних експериментів мають зберігатись у наглядних експертних провадженнях і на вимогу органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), можуть надаватись їм для ознайомлення. ... Узагальнення та оцінка результатів окремих досліджень, які є підставою для формулювання висновків, *можуть викладатися* у синтезуючому розділі дослідницької частини висновку

експерта», що демонструє неузгодженість норм закону та підзаконних актів [6, 7].

Або: відповідно до ч. 7 ст. 102 ЦПК (ч. 7 ст. 98 ГПК, ч. 7 ст. 101 КАС), «у висновку експерта має бути зазначено, що він попереджений (обізнаний) про відповідальність за завідомо неправдивий висновок, а у випадку призначення експертизи судом – також про відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків», згідно ч. 5 ст. 106 ЦПК (ч. 5 ст. 101 ГПК, ч. 6 ст. 104 КАС), а саме у разі проведення експертизи на замовлення учасників справи, «у висновку експерта зазначається, що висновок підготовлено для подання до суду, та що експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок», натомість в абз. 14 п. 4.12 розділу IV Інструкції 53/5 йдеться про обов'язковість зазначення у змісті висновку експерта інформації про «відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на експерта обов'язків» в усіх випадках (в тому числі у разі самостійного залучення експерта стороною провадження у цивільній, господарській, адміністративній справі) [7–10].

Таким чином, оформлення висновку експерта залежить від комплексу обставин:

а) в якому виді провадження він проводить судову експертизу (норми щодо змісту висновку є відмінними; у КПК, наприклад, взагалі відсутнє визначення додаткової, повторної, комісійної та комплексної експертизи, що викликає дискусію серед практикуючих експертів стосовно необхідності застосування відповідних положень відомчих інструкцій, які встановлюють особливості оформлення висновків експерта за кожним з цих видів, які по суті є нормами підзаконного нормативно-правового акту і мають відповідати закону) (*наприклад, у кримінальному провадженні слідчий призначив експертизу матеріалів і речовин, проведення якої керівник експертної установи доручив декільком експертам з різними експертними спеціальностями в межах експертизи матеріалів і речовин, яка охоплює декілька видів експертиз. Виникає питання, чи потрібно вказувати у висновку експерта, що проведена експертиза є комісійною (або комплексною), з дотриманням відповідних вимог до оформлення висновку? Позиції практиків щодо цього відмінні*);

б) в експертній установі якого відомства працює судовий експерт (норми відомчих інструкцій більше деталізують оформлення висновку експерта; судові експерти різних відомств оформлюють висновки експерта за своїм «відомчим стандартом»);

в) який вид експертизи та в якій ситуації проводиться (*деякі вимоги до оформлення висновку експерта мають неоднакове значення при*

*проведенні різних видів експертиз: так, при направленні на дослідження речових доказів має значення характер упакування, в якому надійшли ці об'єкти, а при направленні матеріалів, таких як фінансові документи, характер упакування не є важливим і не впливає на процес дослідження та подальшу оцінку його результатів);*

г) деякі вимоги до оформлення висновку експерта по суті не узгоджуються з процедурами документообігу в експертних установах, або залежать від дій інших суб'єктів (керівника установи, керівника структурного підрозділу, замовника експертизи) *(наприклад, спосіб доставки та вид упакування досліджуваних об'єктів відомий службі діловодства (канцелярії) експертної установи, яка також при реєстрації отриманих документів перевіряє відповідність матеріалів та об'єктів, що надійшли до експертної установи (експерта), матеріалам, зазначеним у документі про призначення експертизи (залучення експерта); відомості про наслідки розгляду клопотання експерта взагалі можуть не надійти від замовника експертизи; визначення провідного підрозділу при проведенні комісійних і комплексних експертиз здійснює керівник експертної установи, призначення складу комісії експертів і голови комісії здійснює керівник установи (керівник провідного підрозділу), п. 4.4, 4.8 розділу IV Інструкції 53/5; висновок експерта може не передбачати складання ілюстрацій і додатків, вимога посилання на які у дослідницькій частині висновку експерта міститься у п. 4.13 розділу IV Інструкції 53/5) [7].*

Вказані обставини не сприяють однозначному розумінню судовими експертами, який порядок оформлення висновку має бути ними дотриманий в кожній ситуації. Зважаючи на наявність різних ситуацій проведення судових експертиз, в яких окремі вимоги до висновку експерта взагалі є неактуальними, та з огляду на різну значущість інформації, яка відображається у змісті висновку експерта, під час його подальшої оцінки, доцільним вбачається:

1) визначення в профільному Законі єдиних для всіх судових експертів вимог до оформлення висновку експерта;

2) узгодження таких вимог з нормами відповідного змісту процесуальних кодексів (в тому числі, щодо застосування у кримінальному провадженні таких видів експертиз як додаткова, повторна, комісійна, комплексна);

3) скорочення числа обов'язкових складових змісту висновку експерта шляхом виключення тих відомостей, відсутність яких не є суттєвою під час оцінки висновку, за недотримання яких на сьогодні судового експерта може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності;

4) відповідне уточнення формулювання дефініції дисциплінарного проступку, передбаченого п. 11 ч. 3 ст. 14 Закону, шляхом відсилки до конкретного переліку вимог, визначеного Законом.

### **Література:**

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № № 4038-XII // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

2. Про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» щодо удосконалення організаційно-управлінського забезпечення судово-експертної діяльності: Закон України від 03.11.2022 № 2716-IX // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2716-20#n5> (дата звернення: 10.08.2024).

3. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів й на забезпечення його реалізації: наказ Міністерства юстиції України від 15.07.97 № 285/7-А // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0283-97#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

4. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 07.11.2007 № 1054/5 // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1250-07#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

5. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5 (в редакції, що діяла до прийняття наказу від 02.02.2023 № 451/5) // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15/ed20220916#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

7. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/ed20230217#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20191018#n2265> (дата звернення: 10.08.2024).

9. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон № 8073-X від 07.12.1984 // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

## **ПРОБЛЕМИ ВІДБОРУ ПРОБ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ, ВОДИ, ҐРУНТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

**Андрусович Олександр,**

*аспірант кафедри криміналістики*

*Національного юридичного університету  
імені Ярослава Мудрого*

Повномасштабна агресія російської федерації проти України поклала початок екоциду – масштабному злочину проти довкілля України. Країна-агресор, завдає непоправної шкоди навколишньому природному середовищу. Спалені ліси, забруднені та отруєні важкими металами ріки, озера та ґрунти, тисячі вбитих тварин та знищених рослин, заміновані та окуповані території природно-заповідного фонду – це результат збройної російської агресії, від якої страждає довкілля України.

Так, згідно даних з офіційного ресурсу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Екозагроза» станом на початок серпня 2024 року всього задокументовано та зафіксовано 5498 наслідків воєнних дій та впливу на довкілля. Одним з масштабних актів екоциду є підриг дамби Каховської ГЕС вночі 6 червня 2023 року. Наслідками цього акту екоциду є: підтоплені ліси площею 63447 га; постраждалі домогосподарства – 1144 шт.; зменшення об'єму води на 14, 395 куб.км.; сума збитків завданих довкіллю 146, 4 млрд. грн.

За категоріями впливу на довкілля, то завдані збитки склали: 1) забруднення атмосферного повітря – а) внаслідок лісових пожеж та